

J.M. Coetzee
IJzeren tijd

Vertaling
Peter Bergsma

Cossee
Amsterdam

I

Opzij van de garage loopt een steegje, misschien weet je het nog, jij en je vriendinnetjes speelden er weleens. Nu ligt het er doods bij, braak, nutteloos, met alleen nog hopen verwaaide, rottende bladeren.

Gisteren stuitte ik aan het eind van dat steegje op een huis van kartonnen dozen en lappen plastic, waarin met opgetrokken knieën een man lag, een man die ik wel kende van de straat: lang, mager, met een verweerde huid en lange, aangevreten tanden, gekleed in een grijs slobberpak en een hoed met een slappe rand. Ook nu, terwijl hij lag te slapen, had hij die hoed op, de rand onder zijn oor gevouwen. Een zwerver, een van de zwervers die op de parkeerterreinen langs de Molenstraat rondhangen om geld te bietsen bij het winkelpubliek, te drinken onder het viaduct en uit vuilnisbakken te eten. Een van de daklozen voor wie augustus, de regenmaand, de ergste maand is. Slappend in zijn doos, zijn benen gestrekt als die van een marionet, zijn mond wijd open. Hij verspreidde een onaangename geur: urine, zoete wijn, schimmelige kleren, en ook nog iets anders. Vies.

Ik bleef een poosje bij hem staan staren, staren en ruiken. Een bezoeker die mij uitgerekend op deze dag met zijn bezoek opscheepte.

Het was de dag dat ik de tijding van dokter Syfret kreeg. Het was geen goede tijding, maar het was de mijne, voor mij, alleen voor mij, weigeren was er niet bij. Ik moest

haar in mijn armen nemen en aan mijn borst drukken en mee naar huis nemen, zonder hoofdschudden, zonder tranen. ‘Dank u, dokter,’ zei ik, ‘dank u dat u het zo eerlijk zegt.’ ‘We zullen alles doen wat in ons vermogen ligt,’ zei hij, ‘we gaan dit samen te lijf.’ Maar achter de kameraadschappelijke façade zag ik hem al terugtrekken. *Sauve qui peut*. Zijn loyaliteit ligt bij de levenden, niet bij de stervenden.

Het trillen begon pas toen ik uit de auto stapte. Tegen de tijd dat ik de garagedeur had dichtgedaan, beefde ik over mijn hele lichaam: om het te laten bedaren, moest ik mijn tanden op elkaar klemmen, mijn tas stevig vastgrijpen. Op dat moment zag ik de dozen, zag ik hem.

‘Wat doe je hier?’ vroeg ik, en ik hoorde de irritatie in mijn stem, maar hield die niet in bedwang. ‘Je kunt hier niet blijven, je moet weggaan.’

Hij verroerde zich niet maar bleef in zijn schuilplaats liggen, opkijkend, de winterkousen inspecterend, de blauwe jas, de rok die nooit goed heeft willen vallen, het grijze haar dat werd doorsneden door een streep schedel, oude-vrouwenschedel, roze, babyachtig.

Toen trok hij zijn benen op en kwam kalmpjes overeind. Zonder een woord te zeggen keerde hij mij de rug toe, schudde het zwarte plastic uit, vouwde het dubbel, in vieren, in achten. Hij pakte een tas (Air Canada stond erop) en ritste die dicht. Ik deed een stap opzij. Met achterlating van de dozen, een lege fles en de geur van urine liep hij langs me heen. Zijn broek zakte af; hij hees hem op. Ik wachtte om er zeker van te zijn dat hij echt weg was en hoorde hem het plastic vanaf de andere kant in de heg proppen.

Twee dingen dus in de spanne van een uur: de tijding, lang gevreesd, en deze verkenning, deze andere aankondiging. De eerste gier, stipt, feilloos. Hoelang kan ik ze op afstand houden? De aasvreters van Kaapstad, wier aantal nooit slinkt. Die schaars gekleed gaan en geen kou voelen. Die buiten slapen en niet ziek worden. Die honger heb-

ben maar niet verkwijnen. Vanbinnen verwarmd door alcohol. De virussen en infecties in hun bloed door vloeibare vlam verteerd. Schoonmakers na het feestmaal. Vliegen met droge vleugeltjes, verglaasde ogen, meedogenloos. Mijn erfgenamen.

Hoe traag waren de stappen waarmee ik dit lege huis in ging, waaruit elke echo verstorven is, waar elke trede van voetzool op plank vlak en dof klinkt! Wat wilde ik graag dat jij er was, om je armen om me heen te slaan, me te troosten! De ware betekenis van de omhelzing begint tot me door te dringen. We omhelzen om omhelsd te worden. We omhelzen onze kinderen om in de armen van de toekomst te worden gesloten, om onszelf over de dood heen te tillen, om ons te laten meevoeren. Zo was het als ik jou omhelsde, altijd. We baren kinderen om ons door hen te laten bemoederen. De harde waarheid, de waarheid van een moeder: vanaf nu tot het einde zul je niets anders meer van me horen. Dus: wat verlangde ik naar je! Wat wilde ik graag naar boven kunnen gaan, naar jou, om op je bed te zitten, mijn vingers door je haar te laten gaan, net als vroeger op ochtenden voor school in je oor te fluisteren: 'Tijd om op te staan!' Om je daarna, als je je omdraaide, je lichaam warm van je bloed, je adem melkachtig, in mijn armen te nemen voor wat we 'mammie 'n dikke knuffel geven' noemden, waarvan de geheime betekenis, de betekenis die nooit is uitgesproken, was dat mammie niet verdrietig mocht zijn, want ze zou niet doodgaan maar voortleven in jou.

Leven! Jij bent mijn leven; ik houd van jou als van het leven zelf. 's Morgens loop ik het huis uit, maak mijn vinger nat en steek hem in de wind. Komt de kilte uit het noordwesten, uit jouw contreien, dan blijf ik lang staan snuiven, al mijn aandacht concentrerend in de hoop dat mij over vijftienduizend kilometer land en zee een vleugje zal bereiken van de melkachtige geur, die je nog steeds achter je oren hebt, in de plooi van je nek.

De eerste taak die mij wacht, met ingang van vandaag:

weerstand bieden aan het verlangen om mijn dood te delen. Van jou houden, van het leven houden, de levenden vergeven en zonder bitterheid vertrekken. De dood omhelzen als de mijne, de mijne alleen.

Aan wie dan dit epistel? Antwoord: aan jou maar niet aan jou; aan mij; aan jou in mij.

De hele middag probeerde ik bezig te blijven met het opruimen van laden, het uitzoeken en weggooien van papieren. Bij het vallen van de schemering ging ik weer naar buiten. Achter de garage stond de schuilplaats als tevoren, het zwarte plastic er keurig overheen gespannen. Erin lag de man, met opgetrokken benen, en naast hem een hond die zijn oren spitste en kwispelde. Een collie, jong, een puppie nog haast, zwart met witte punten.

‘Geen vuurtjes,’ zei ik. ‘Versta je? Ik wil hier geen vuurtjes, ik wil geen troep.’

Hij ging rechtop zitten, over zijn blote enkels wrijvend en om zich heen starend alsof hij niet wist waar hij was. Een door weer en wind geteisterd paardengezicht met rond de ogen het gezwollene van een alcoholist. Vreemde groene ogen: ongezond.

‘Wil je iets eten?’ vroeg ik.

Hij liep achter me aan naar de keuken, met de hond op zijn hielen, en wachtte terwijl ik een boterham voor hem maakte. Hij nam een hap maar leek vervolgens te vergeten te kauwen, met zijn mond vol tegen de deurpost leunend, terwijl het licht in zijn lege groene ogen scheen en de hond zachtjes jankte. ‘Ik moet opruimen,’ zei ik ongeduldig, en ik maakte aanstalten om de deur voor zijn neus dicht te doen. Zonder ook maar iets te mompelen ging hij weg; maar ik weet zeker dat ik hem voor hij de hoek omsloeg de boterham al zag weggooien en de hond er achteraan zag duiken.

In jouw tijd waren er nog niet veel van zulke daklozen. Maar nu zijn ze een vast onderdeel van het leven hier. Ben ik bang voor ze? Over het algemeen niet. Een beetje bedelen, een beetje pikken; viezigheid, lawaai, dronkenschap;

erger niet. Bang ben ik voor de rondzwerfende benden, die jongens met zo'n norske trek om hun mond, roofzuchtig als haaien, over wie de eerste schaduw van de gevangenis al begint neer te dalen. Kinderen die hun neus optrekken voor de kinderjaren, de tijd van verwondering, de groeitijd van de ziel. Hun ziel, hun verwonderingsorgaan, is in de groei geknot, versteend. En aan de andere kant van de grote scheidslijn houden zich hun blanke neefjes en nichtjes op, eveneens met geknotte ziel, die zich almaar strakker in hun slaperige cocon winden. Zwemles, paardrijles, balletles; cricket op het grasveld; in ommuurde tuinen gesleten levens, bewaakt door bulldogs; paradijskinderen, blond, onschuldig, een engelachtig licht uitstralend, zacht als putti. Hun woning het voorgeborchte van de ongeborenen, hun onschuld de onschuld van bijenlarven, mollig en wit, gedrenkt in honing en zoetheid absorberend met hun zachte huid. Sluimerend hun ziel, verzaaid, afgeleid.

Waarom geef ik deze man te eten? Om dezelfde reden als waarom ik zijn (ongetwijfeld gestolen) hond te eten zou geven als die kwam bedelen. Om dezelfde reden als waarom ik jou de borst gaf. Vol genoeg zijn om almaar te geven van je volheid: bestaat er een diepere drang? Zelfs oude mensen proberen nog één laatste druppel uit hun verlepte lichaam te persen. De koppige wil om te geven, te voeden. Sluw van de dood om zijn eerste pijl op mijn borst te richten.

Vanmorgen, toen ik hem koffie bracht, zag ik hem plassen in de goot, iets waarvoor hij zich absoluut niet leek te generen.

'Wil je werk?' vroeg ik. 'Ik heb klusjes genoeg voor je.'

Hij zei niets, maar dronk de koffie op, de mok met beide handen vasthoudend.

'Je verspilt je leven,' zei ik. 'Je bent geen kind meer. Hoe kun je zo leven? Hoe kun je zomaar de hele dag 'n beetje liggen en niets uitvoeren? Ik snap er niets van.'

Het is waar: ik snap er echt niets van. Iets in mij verzet

zich tegen die laksheid, dat laat-maar-waaien, die verwelkoming van het verval.

Hij deed iets wat me shockeerde. Terwijl hij me strak aankeek, de eerste rechtstreekse blik in mijn richting, spuugde hij een dikke, gele, met bruine koffiesliertjes dooraderde fluim op het beton naast mijn voet. Toen stak hij me bruusk de mok toe en kuierde weg.

Het ding zelf, dacht ik geschrokken: het ding zelf tussen ons naar buiten gebracht. Niet op mij gespuugd maar voor me, zodat ik het kon zien, kon onderzoeken, erover na kon denken. Zijn woord, zijn soort woord, uit zijn eigen mond, warm op het moment dat het hem verliet. Een woord, onmiskenbaar, in een taal van vóór de taal. Eerst die blik en toen het spugen. Wat voor blik? Een blik zonder respect, van een man op een vrouw die oud genoeg is om zijn moeder te zijn. Hier heb je je koffie.

Vannacht heeft hij niet in het steegje geslapen. Ook de dozen zijn verdwenen. Maar bij het rondscharrelen in het houtschuurtje stuitte ik op de Air Canada-tas, en een plekje dat hij kennelijk voor zichzelf had vrijgemaakt in de chaos van blokken en takkenbossen. Dus ik weet dat hij van plan is terug te komen.

Zes kantjes al, en allemaal over een man die je nooit hebt ontmoet en nooit zult ontmoeten. Waarom schrijf ik over hem? Omdat hij mij is en toch ook weer niet. Omdat ik in de blik die hij me toewerpt mezelf zie op een manier die zich laat beschrijven. Wat zou in het andere geval dit epistel anders zijn dan een soort gejammer, nu eens hard, dan weer zacht? Als ik over hem schrijf, schrijf ik over mezelf. Als ik over zijn hond schrijf, schrijf ik over mezelf; als ik over het huis schrijf, schrijf ik over mezelf. Man, huis, hond: wat het woord ook is, ik strek er een hand mee uit naar jou. In een andere wereld zou ik geen woorden nodig hebben. Ik zou op je drempel verschijnen. 'Ik kom op bezoek,' zou ik zeggen, en daarmee zou het afgelopen zijn met woorden: ik zou omhelzen en omhelsd worden. Maar

in deze wereld, in deze tijd, moet ik met woorden naar je reiken. Daarom maak ik mijzelf dag in dag uit tot woorden en verpak de woorden in de bladzijde als snoepjes: als snoepjes voor mijn dochter, voor haar verjaardag, voor de dag van haar geboorte. Woorden uit mijn lichaam, druppels van mijzelf, die zij in haar eigen tijd moet uitpakken en innemen, opzuigen, absorberen. Zoals op de fles staat: ouderwetse druppels, druppels vervaardigd volgens de wetten van de ouderen, vervaardigd en ingepakt met liefde, de liefde die we bij gebrek aan een alternatief koesteren jegens hen aan wie we onszelf geven om te verslinden of weg te gooien.

Hoewel het de hele middag gestaag had geregend, hoorde ik pas tegen het donker het hek knarsen en, een minuut later, het tikken van de nagels van de hond op de veranda.

Ik was aan het televisie kijken. Iemand van de stam van Ministers en Onderministers maakte iets aan den volke bekend. Ik stond, zoals altijd wanneer zij spreken, om nog iets van mijn zelfrespect te behouden (wie zou voor een vuurpeloton willen zitten?). *Ons buig nie voor dreigemente nie*, zei hij: weer zo'n redevoering.

De gordijnen achter me waren open. Op een gegeven moment werd ik me hem bewust, de man wiens naam ik niet ken, die door het glas over mijn schouder stond te kijken. Daarom zette ik het geluid harder, hard genoeg om, zo niet de woorden, in elk geval de cadensen tot hem te laten doordringen, de trage, onbarmhartige Afrikaanse ritmen die eindigen met een doffe dreun, als van een hamer die een paal in de grond slaat. Samen luisterden we, klap na klap. De schande van het leven dat men onder hen leidt: een krant openslaan, de televisie aanzetten, alsof je neerknielt en beplast wordt. Onder hen: onder hun vleziige buik, hun volle blaas. 'Jullie dagen zijn geteld,' fluisterde ik eens, tegen hen die mij nu zullen overleven.

Ik ging boodschappen doen en opende net de garagedeur, toen ik een plotselinge aanval kreeg. Een aanval: dat was het precies: de pijn wierp zich op me als een hond, dreef zijn tanden in mijn rug. Ik schreeuwde het uit, kon me niet bewegen. Toen kwam hij, de man, ergens vandaan en hielp me het huis binnen.

Ik ging op de bank liggen, op mijn linkerzij, in de enige gemakkelijke houding die me nog restte. Hij wachtte. 'Ga zitten,' zei ik. Hij ging zitten. De pijn begon minder te worden. 'Ik heb kanker,' zei ik. 'Die is in het bot gedrongen. Dat doet zo'n pijn.'

Ik was er allerm minst zeker van of hij het begreep.

Een lange stilte. Toen zei hij: 'Dit is 'n groot huis. U zou er 'n pension van kunnen maken.'

Ik maakte een vermoeid gebaar.

'U zou kamers kunnen verhuren aan studenten,' ging hij meedogenloos door.

Ik gaapte en bedekte mijn mond toen ik mijn gebit voelde zakken. Vroeger zou ik daarom gebloosd hebben. Maar nu niet meer.

'Ik heb 'n vrouw die helpt in de huishouding,' zei ik. 'Die is tot het eind van de maand weg, naar haar eigen volk. Heb jij eigen volk?'

Een eigenaardige uitdrukking: eigen volk. Heb ik eigen volk? Behoor jij tot mijn eigen volk? Ik geloof het niet. Misschien kun je alleen van Florence zeggen dat ze eigen volk heeft.

Hij gaf geen antwoord. Hij heeft iets kinderloos. Alsof hij niet alleen geen kinderen op de wereld heeft, maar ook geen kindertijd in zijn verleden. Zijn gezicht een en al bot en verweerde huid. Zoals je je geen slangenkop kunt voorstellen die er niet oud uitziet, zo kun je achter zijn gezicht niet het gezicht van een kind zien. Groene ogen, dierenogen: kun je je een peuter voorstellen met zulke ogen?

'M'n man en ik zijn lang geleden gescheiden,' zei ik. 'Hij is inmiddels dood. Ik heb 'n dochter in Amerika. Ze is in 1976 weggegaan en niet meer teruggekomen. Ze is

met 'n Amerikaan getrouwd. Ze hebben twee kinderen.'

Een dochter. Vlees van mijn vlees. Jij.

Hij haalde een pakje sigaretten te voorschijn. 'Niet roken in huis, alsjeblieft,' zei ik.

'Waarom kun je niet werken?' vroeg ik. 'Je hebt 'n uitering, zeg je.'

Hij stak zijn rechterhand uit. Duim en wijsvinger waren gestrekt; de andere drie vingers liepen in een boogje terug naar de handpalm. 'Ik kan ze niet bewegen,' zei hij.

We staarden naar zijn hand, naar de drie gekromde vingers met hun vuile nagels. Niet wat ik een eeltige werkhands zou willen noemen.

'Komt dat door 'n ongeval?'

Hij knikte; het soort knikje dat hem tot niets verplichtte.

'Ik zal je geld geven als je het gras knipt,' zei ik.

Een uur lang hakte hij lusteloos met de heggenschaar op het gras in, dat op sommige plekken inmiddels kniehoog is. Ten slotte had hij een stuk van een paar vierkante meter geknipt. Toen gaf hij er de brui aan. 'Dat is geen werk voor mij,' zei hij. Ik betaalde hem voor het uur. Toen hij wegging, botste hij tegen de kattenbak, zodat de uitwerpselen over de hele veranda vlogen.

Al met al meer overlast dan hij waard is. Maar ik heb hem niet uitgekozen. Hij heeft mij uitgekozen. Of misschien heeft hij gewoon het enige huis zonder hond gekozen. Een kattenhuis.

De katten zijn uit hun doen door deze nieuwkomers. Zodra ze hun neus om de deur steken, doet de hond speelse uitvallen naar ze, zodat ze chagrijnig weer naar binnen sluipen. Vandaag wilden ze niet eten. Denkend dat ze het voer lieten staan omdat het uit de ijskast kwam, roerde ik een beetje warm water door de stinkende brij (wat is het? zeehondenvlees? walvisvlees?). Maar ze bleven er hun neus voor optrekken en in kringetjes om de bak heen lopen, zwiepend met het puntje van hun staart. 'Eet!' zei ik, en ik schoof de bak naar ze toe. De grote tilde

een kieskeurige poot op om niet te worden geraakt. Toen verloor ik mijn zelfbeheersing. 'Barst dan maar,' gilde ik, en ik smeed wild de vork in hun richting – 'ik heb er schoon genoeg van om jullie te eten te geven!' Mijn stem had een nieuwe, boze klank; ik was dolblij toen ik die hoorde. Ik was het beu om aardig te zijn voor mensen, om aardig te zijn voor katten! 'Barst maar!' gilde ik opnieuw, zo hard als ik kon. Hun klauwen krabbelden over het lino-leum terwijl ze wegluchtten.

Wie kan 't wat schelen? Als ik in een dergelijke stemming ben, ben ik in staat om mijn hand op de broodplank te leggen en haar zonder verder nadenken af te hakken. Wat kan mij dit lichaam schelen dat me heeft verraden? Ik kijk naar mijn hand en zie alleen maar een stuk gereedschap, een haak, een ding om andere dingen te pakken. En dan die benen, die onhandige, lelijke stelten: waarom zou ik die overal met me moeten meeslepen? Waarom zou ik ze nacht in nacht uit mee naar bed moeten nemen en inpakken onder de lakens, en ook mijn armen moeten inpakken, hogerop in de buurt van het gezicht, om vervolgens slapeloos tussen de rommel te liggen? En ook de buik, met zijn dode gegorgel, en het hart dat maar klopt en klopt: waarom? Wat hebben ze met mij te maken?

We worden ziek voordat we doodgaan zodat we van het lichaam gespeend raken. De melk die ons voedde, wordt schraal en zuur; we wenden ons af van de borst en beginnen ongedurig naar een eigen afzonderlijk leven te verlangen. Maar dit eerste leven, dit leven op aarde, op het lichaam van aarde – zal er, kan er ooit een beter zijn? Ondanks alle somberte en wanhoop en woede heb ik mijn liefde ervoor nog niet verloren.

Vanwege de pijn nam ik twee pillen van dokter Syfret in en ging op de bank liggen. Uren later werd ik versuft en verkleumd weer wakker, ging op de tast naar boven, stapte zonder me uit te kleden in bed.

Midden in de nacht werd ik meer van bewust dat er

nog iemand in de kamer aanwezig was, wat alleen maar hij kon zijn. Een aanwezigheid of een geur. Eerst was het er, toen ging het weg.

Van de overloop klonk gekraak. Nu gaat hij de studeerkamer binnen, dacht ik; nu doet hij het licht aan. Ik probeerde me te herinneren of er tussen de papieren op het bureau ook persoonlijke lagen, maar mijn gedachten waren te verward. Nu ziet hij de boeken, plank voor plank, dacht ik, in een poging weer wat orde te scheppen, en de stapels oude tijdschriften. Nu kijkt hij naar de foto's aan de muur: Sophie Schliemann verluchtigd met de schatten van Agamemnon; de geklede Demeter uit het British Museum. Nu trekt hij stilletjes de bureauladen uit. De bovenste la, vol brieven, rekeningen, afgescheurde postzegels, foto's, interesseert hem niet. Maar in de onderste la zit een sigarenkistje met munten: penny's, drachmen, centimes, shillings. De hand met de gekromde vingers glijdt erin, haalt er twee vijf-pesetastukken uit die groot genoeg zijn om voor rands door te gaan, laat ze in een zak glijden.

Geen engel, dat is wel zeker. Eerder een insect, dat als het huis in duisternis is gehuld vanachter de plinten te voorschijn kruipt om op kruimeljacht te gaan.

Ik hoorde hem de twee afgesloten deuren proberen aan de andere kant van de overloop. Alleen maar rommel, wilde ik tegen hem fluisteren – rommel en dode herinneringen; maar in mijn hoofd daalde de mist weer neer.

De hele dag in bed gelegen. Geen energie, geen eetlust. Tolstoj gelezen – niet het beroemde kankerverhaal, dat ik maar al te goed ken, maar het verhaal van de engel die bij de schoenmaker intrekt. Hoe groot is de kans dat ik, als ik naar de Molenstraat loop, mijn eigen engel vind om mee naar huis te nemen en te verzorgen? Nihil, denk ik. Misschien zitten er op het platteland nog een paar tegen een mijlpaal in de hete zon, doezelend en wachtend op wat het lot hun brengen zal. Misschien in de plakkerskampen. Maar niet in de Molenstraat, niet in de buitenwijken. De